

ИЗ АКЦЕНАТСКЕ ПРОБЛЕМАТИКЕ СРПСКИХ КЛИСУРСКИХ ГОВОРА У РУМУНИЈИ

После теренских испитивања говора у Банатској Клисури на корпусу сакупљеном из села Белобрешка, Дивич и Стара Молдава, представља се акценатски систем клисурских говора. Ради се о једном косовско-ресавком говору са доста иновација, насталих услед свакодневног и непосредног контакта са несловенским, румунским језиком. Непреврела акценатска ситуација са разарањем тонских контраста и почетак успостављања могућег експираторног акцента у свим позицијама наводе на закључак да се ради о говорима чију комплетну анализу треба што пре урадити.

Кључне речи: српски говори у Румунији, Банатска клисура, Дивич, Белобрешка, Стара Молдава, прозодија, косовско-ресавки дијалекат.

1.0. У овом раду биће речи о прозодијским одликама говора Банатске клисуре, а настао је као резултат теренских истраживања обављених првих дана јуна 2017. године у Белобрешки (Б), Старој Молдави (СМ) и Дивичу (Д)³. Осталим фонетским особинама ових говора биће посвећен посебан рад.

1.1. Простор познат под именом Банатска клисура⁴ заузима југозападни део Румуније и обухвата јужно подножје планине Локве, Крак Алмаша и Сретиње према Дунаву. Код Срба који тамо живе овај назив проширио се на цео простор између река Нере и Дунава до Ђердапа. Од давнашњих тридесетак српских насеља, од ушћа Нере до ушћа Черне у Дунав, данас је остало

¹ gordanadragin19@gmail.com

² Рад је урађен у оквиру пројекта Истраживање културе и историје Срба у Румунији, који се реализује уз помоћ Центра за научна истраживања и културу Срба у Румунији при Савезу Срба у Румунији.

³ Ради се о суседним селима и на основу сакупљене грађе не налазим битне разлике између њихових говора па ћу их посматрати заједно, тј. као да се ради о истом говору.

⁴ А. Станојевић, *Монографија Банатске клисуре*, Петровград, 1938 (7-33); М. С. Филиповић (ур), *Банатске Хере*, Посебно издање војвођанског музеја, Нови Сад, 1958 (13-19, 51-52, 370-371) и текст Н. Царић, Институт за географију Нови Сад у Енциклопедији Југославије, Југословенски лексикографски завод, Загреб, 1980.

само половина (15, а по неким изворима 13). С леве стране Дунава налазе се насеља Базјаш, Дивич⁵, Белобрешка⁶, Српска Пожежена, Стара Молдава⁷, Радимна, Маћевић, Љупкова и Свиница. Не зна се тачно када је почело до-сељавање Срба у ове просторе, али постоје подаци да се то десило још у 15. веку, док је два века касније Аустрија извршила нову колонизацију српског становништва. Од 1920. године, мировним уговором у Трианону, Банатска клисура припала је Румунији. Данас се, очекивано, број Срба у клисурским селима знатно смањио. Депопулација српског становништва почела је нарочито после 1948. године услед познатих политичких збивања. Називи, готово, свих насеља, српског су порекла, што је доказ да су Срби овде најстарији етнички слој. Непосредна веза са Србијом преко Дунава и чињеница да је Клисура била у саставу Војне границе, разлози су за дуго одржање Срба у великом броју на овом тлу. Дивич (рум. Divici), по попису из 2002. године, од укупног броја становника (382), има 344, односно, 90,05% српске националности. Стара Молдава (рум. Moldova Veche), од 9510 нотираних становника, броји 1411 Срба, тј. 14,8%, а Белобрешка (рум. Belobreșca) од 656 становника има 5656 српске националности што износи 86,10%. Сва три места припадају општини Пожежена и округу Караш–Северин.

2.0. Податке о овим и околним говорима налазимо у два монографијама Милета Томића, вишег научног сарадника Института за лингвистику у Букурешту. Године 1984. у Српском дијалектолошком зборнику бр. XXX штампана је његова монографија *Говор Свиничана (7-265)*, а три године касније, на истом месту [СДЗБ XXXIII] и *Говор Радимаца (303-474)*. О дијалекатској припадности говора чију акцентуацију анализирам, П. Ивић каже следеће: (...) *говори смедервско-вршачког дијалекта, који се простиру до румунске границе, па и преко ње у Банатској Клисури, која у целини спада овамо* (П. Ивић, 2009: 102). Одмах у следећем одељку Ивић [П. Ивић, 2009: 102-103] предлаже да се у смедервско-вршачке уброје они говори који имају следеће карактеристике: 1. икавизме: (а) у ДЛсг. именица на *-а (жени по води)*, (б) у компаративима типа *старији*; (в) у одричном презенту *нисам, ниси, нисмо, нисте, нису*; у, бар факултативно, карактеристичним облицима заменичко-придевске промене (*с овим, мали(х) мојима*); 2. наставак *-ом* у ДЛсг заменичко-придевске промене ж. р. (*овом жени*) и 3. ка-

---

⁵ Податке које доносим пронашла сам на интернет страници <https://bs.wikipedia.org/wiki/Divici> (23.3. 2018)

⁶ Податке које доносим пронашла сам на интернет страници <https://sr.wikipedia.org/wiki/Белобрешка> (23.3. 2018)

⁷ Податке које доносим пронашла сам на интернет страници https://sr.wikipedia.org/wiki/Стара_Молдава (23.3. 2018)

новачки акценат. После прегледа сакупљене грађе и прихватајући Ивићеву констатацију да се ради о два ареала кановачког акцента и његову тврдњу да се на банатској страни у југозападнијим говорима (*Ковин и околина*), а такође и на крајњем југоистоку (*Банатска клисура...*) изговара *вѡда*, а у средини дуж вертикале *Вршац – Бела Црква*, господари кановачки акценат (*вѡда*) [П. Ивић, 2009: 122], не би се могло тврдити да су ови говори смедеревско–вршачког типа. За акценат Свинице М. Томић експлицитно каже следеће: *У говору Свиничана акценат је динамичан и ексираторан. Нема разлике у квантитету и квалитету акцента и он, углавном, стоји при крају речи* [Томић, 1984: 15]. Када говори о акценту Радимње (клисурског села у непосредној близини села чији акценат анализирамо), М. Томић истиче да је ГР (Говор Радимаца) сачувао само два акцента, краткосилазни и дугосилазни (...) и ова специфичност састоји се у појави тенденције замене краткосилазног акцента румунским динамичним и ексираторним акцентом (...) [Томић, 1987: 320]. Рад Софије Милорадовић *И ракију пијем сас медом*, објављен 2000. године, такође, бави се, једним својим делом, акцентом говора Белобрешке [Милорадовић, 2007]. Иако је тамо забележен (само!) један пример са кановачким акцентом, С. Милорадовић, даље, каже следеће: *Са реализацијом кановачког дугоузлазног акцента (преношење краткосилазног акцента са ултима на кратку пенултиму) срећемо у примеру **кѡжув**, који треба прихватити са резервом због могућег емфатичког предзнака, будући да је реч о обичајном маскирању. Нису, пак, забележени репрезентативни примери тзв. кановачког акцента – *сѣстра*, *јѣзик*, као ни примери типа *пѡшла*, *дѡшла** [Милорадовић, 2007: 574]. Дакле, ни овде нема експлицитних помена о кановачком акценту, тј. о преношењу краткосилазног акцента са ултима на кратку пенултиму у виду дугоузлазног акцента. Ни најобимнија студија код нас о смедеревско-вршачким говорима у источној Шумадији, Ж. Бошњаковића [Бошњаковић, 2008, 2012] не утврђује прецизно границе смедеревско-вршачког дијалекта, односно не посматра (спорне) исељеничке говоре у Румунији. На стр. 371 СДЗБ LIX, у закључном тексту под насловом *Однос С-В и К-Р на примеру наше грађе*, Бошњковић напомиње следеће: *Иако би се, на основу до сада изнесених констатација, могло закључити да је С-В северна периферијска зона К-Р дијалекта (...), ипак би требало испитати и говоре околине Пожаревица и јужног Баната на потом одредити његово место међу српским дијалектима* [Бошњаковић, 2012: 371].

3. 0. Инвентар

Клисурски говори одликују се староштокавском акцентуацијом. Инвентар прозодема подразумева троакценатски систем / 1 2 4 / са сачуваном преакценатском дужином и радикално скраћеним квантитетом иза акцента.

4. 0. Дистрибуција акцената је следећа: 1. краткосилазни се среће на првом и унутрашњем слогу (*д`аска, к`у`и`ус, код Молд`аве*), а у мало примера и на затвореној ултими (*д`е`и`е, каз`и`н, кос`а`ч*), 2. дугосилазни акценат налази се на свим слоговима у речи (*к`а`р`и`е, изл`е`чим, и`а`к`о, Темишв`ар*), 3. дугоузлазни се може наћи само на пенултими, а настаје преношењем краткосилазног са ултима на дугу пенултиму (*к`љ`е`и`и`ша, ле`и`и`рак*).

4. 1. Краткосилазни акценат

Оптимална позиција краткосилазног акцената је на иницијалном и медијалном слогу у речи, а факултативно среће се и на ултими.

4. 1. 1. Финална позиција краткосилазног акцената иза неакцентоване краткоће

Иза неакцентоване краткоће, само у затвореној ултими, има неколико разнородних примера за појаву старог кратког акцената који се јавља:

- а) као остатак старе ситуације: *белч`у`к (=беочук), браш`и`и`ћ, каз`и`н;*
- б) код прилошких сложених речи: *одозг`д`ор, и`о`ч`и`м;*
- в) при бржем изговору десетичних бројева од 11 до 90: *осамд`ес и две, и`есд`ес и д`сам;*
- г) у заменичко-придевској парадигми у мушком роду: *њег`д`в, з`о`и`д`в;*
- д) после скраћења: *кос`а`ч (< кос`а`ч), одозг`д`ор (< одозг`д`ор) и*
- ђ) код позајмљеница: *медикам`ен`и, и`арад`а`јс, и`у`и`ш`у`н, фундам`ен`и, цим`ен`и.*

Ипак се, уз ове ретке изузетке, кратки акценат најчешће помера са ултима на кратку пенултиму.

Тип СЕСТРА`

живд`и`а, к`д`ња, код м`д`мка, мр`и`в`а`ца, д`ра, за д`ца, и`д`слу; веч`ера, в`д`да, д`аска, дуж`и`на, ж`е`ља, ж`е`не (Нпл), ж`е`ни, жив`и`на, зм`и`ја, на к`а`фу, м`а`г`ла, маш`и`ну, с`е`с`т`и`ру, сл`у`жбу, сн`а`ја, цв`е`кла; д`е`ца, у д`р`ва, д`у`г`ме, с`е`ло, с`и`рч`'е, с`и`а`кло, ч`е`ло; д`на, д`ни, и`е`би, м`е`не,њ`е`га, њ`е`му, м`д`ја, м`д`је, и`в`д`ју; н`и`је; б`и`ла, б`и`ло, из`и`шла, и`шла, и`шли, зн`а`ли, и`ом`д`гла, и`д`шла, р`е`кла, и`шли; зел`е`но, и`окрив`е`но; дал`е`ко, д`д`бро, ј`у`че, кол`и`ко; ј`е`но, ј`ену.

Само у примеру *ко м`д`ја д`е`ца* нотиран је тзв. кановачки акценат (дугоузлазни настао преношењем кратког акцената на претходни кратки слог). У питању је била нарација, и после спорног примера, следи набрајање, тако да се не би могло рећи поуздано да је у питању кановачки акценат, већ само продужени изговор кратког. Дакле, на основу само овог једног примера, не може се ни у ком случају говорити о појави кановачког акцената у посматраним говорима.

Тип ЈЕЗИ` К

а`в`з`ус`и, б`ар`јак, б`у`бр`е`ж, в`р`и`ло`ж, з`ос`и`д`дин, Дивиче, и`звор, ј`ас`т`ук, ј`ексер, ј`ечам, ј`ор`ган, к`а`иш, к`а`јмак, кар`а`нфил, комш`и`лук, к`д`нац,

Крїсїиос, кўйус, кўрјак, лѡвац, лѡнац, мѣдвед, мїлер, мѡмак, мрїивац, ѡвас, ѡїиац, ѡарїсїиос, ѡекмез, ѡѡшок, рѡвац, ѡїаван, ѡѡчак, сўйруг, ѡнук, Ускрс, ч'їриав, шѣч'ер; нїсам; шезѡсесїї, ѡїнас.

Грађа показује, како се и очекивало, када се краткосилазни акценат пренеси са ултима на кратку пенултиму, увек се то чини метатаксички, без обзира на то да ли је слог са којег се пренеси отворен или затворен.

4. 1. 2. *Медијална позиција краткосилазног акцента иза неакцентова-не краткоће*

Највише примера у грађи има са сачуваним краткосилазним акцентом у унутрашњем слогу иза кратког слога.

ЛОПЀ ТА

на басѡмце, баскїје, Белобрѣшка, бербѣрин, беиїка, имѡо бибера, близнѡци, Борївој, Борїславу, босїљак, бубрѣзи, венч'аниїца, венћаниїца, веч'ера, виљўшом, воденїчар, воденїца, ѡвѣђина, на ѡраѡину, ѡребуља, ѡусеница, з деїеїиом, з деїїама, из Дивїч'а, дуиїеком, ћиђерица, жарѡвица, за жениѡбу, жерѡвица, заклѡїац, за јексѣре, јѣфїїка, јорѓани, јорѓаном, каиїком, кеїѣља, Клисўра, кобасїце, кобила, колиба, комииїје, комииїница, коїрїва, кошўље, коиїїїца, крмачу, криїаре, од кудѣље, кумуиїина, лаѡвїна, ливѡда, лисїца, лоїїаїа, ѡуиїїїке, мађаре, мађарац, мађарїца, маїаму, у Молѡви, моїїка, недеља, ѡо Немѡч'ки, орасе, осовїна, ѡаїрїка, о ѡекмѣзу, ѡиїјаница, ѡиїјаца, ѡилѣїина, ѡланїне, ѡоклѡїац, ѡосѡо, ѡоїїїјак, ѡиїїїје, ѡоїїкѡвица, ѡреїїелица, ракију, родїїиїељи, у субѡїу, ѡрч'ениїца, секїра, смокїња, сїенїце, сїиолїцу, субѡїа, ѡесїїера, ѡоч'кѡви, ѡулуїска, ћерамїда, двѡ ћѡвека, унўка, унўч'е, Ускрса, уч'їиїељ, ѡедїло, ѡеїїаница, ѡиїїела, ч'акїїїре, ч'арїїе, ч'ениїје, ч'еремїда, ч'илїме, ч'инїїје, ч'ошкѡви, ч'иђерица, шарѡге, бре шећера, шурнѡја; зађрїаїїи; извѣжбам, налѡжим, осїїанем, ѡолазим, ѡомѡгнем, ѡосѡлим, ѡресїїїим, ѡрїсїїїим, усїїанем; ѡч'ѣкаш, заклѡїем, ѡоїїѡїїи, раиїч'їсїїи; ѡѡѡри, ѡолази, извїре, намесїїи, ојагњи, окѡзи, осїїане, оївѡри, оїкїїне, ѡремїиїїи, ѡроїїаѡа, ѡуїїїје, ѡогїно, ѡоказује, ѡребїло, уѡара, да узїїиш, умїре, оч'їсїїи; обрађујемо, оїравїмо, фруиїїїукујемо; замїслиїи; венч'ѡду, веч'ерају, ѡолазу, заївѡру, имѡу, исїраїїу, наїраву, ожене, оїтереду, оїкѡду, ѡеч'ѣду, ѡѡѡїу, ч'иїиїїају ; волеѡ, заїворїю, имѡо, крсїїю, обавїо, оїїиїо, убиѡ; заїворїла, имѡла, научїла, оїколїла, осїїала, сеѡѡла; увїїиїло; ѡѡворїли, ѡолазили, женили, исѣкли, носїли, оїїиїли, оѡккли, ѡоїїли, ѡосѣјали, ѡреселили, ѡуиїїїли; аїерїсан, кукурўжње, некувано, осїїало, осїїале, оївѡрено, ѡокїсо, ѡоч'їиїићено, расїїуићено; круїнїїје, сїиїнїїје, сїарїїїи; ѡонїиїїо; ѡеѓѡво, ѡеѓѡву; ч'еїїїри.

Ако се акценат пренесе на претходну краткоћу, то чини увек метатаксички (као краткосилазни). Примери то и потврђују: *баїраце, боѓослѡвију,*

Тип ДЕВЉКА

Анђелка, босанке, гимназију, збјезе, девђка, замеси, истјорија, караманке, кокдишка, колѣвка, колѣч'ке, лекарком, најолићанке, у новембер, октобар, у Паланку, печурка, ширинца, померанца, у продавницу, проповедам, прсићење, у Румунију, сеишембар (сеишембер), из фамилије; државни, комшинска, кудѣлни, наранене, покојни, румунски, солидна; загрнеш, замесим, излечим, излива, искажеду, Југославију, нареди, окади, послужу, уриче, мањауче, одбацимо, повоко, познајем, покажем, пребивамо, преповеда, пробудиши, процеди, размисљам, релаксирам, сиоменеду, сусекнеш, целиваши, угаси, уједа, уйали, ч' есиийиу; домаће, јесење, нормално, свакојачко, сицијално; девѣши, иешнајсиога, ч' еиврши.

Стабилност дугосилазног акцента на медијалном слогу иза неакцентоване краткоће не доводи у питање појава његовог скраћивања (у краткосилазни акцент). Таквих примера је много мање од оних који потврђују појаву дугосилазног акцента у датом положају: *кокдишкама, кокдишке; не дјрамо,*¹⁰ *не манемо, не рађа, не срдим, изгледаши, зајведаду* (= наричу), *заповеда, обаримо, објасниду, понедодник, последњи, послужуши, упошребљавамо, упошрѣбу* (3. пл. през.); *овјмо; чеиридесѣши дан.*

Нашло се и два примера који потврђују да се стари дуги акцент пренео као кратак на претходни слог (*покојнику* (< *покојнику*), *држиду* (< *држиду*)).

4.2.3. Финална позиција краткосилазног акцента иза неакцентоване дужине

На последњем отвореном или затвореном слогу иза неакцентоване дужине краткосилазни се чува само у три примера (*деије, нарѣд, разбѣј*).

Тип ДЕТЕ

Ређи је случај да се кратки са отворене ултима пренесе на дугу пенултиму као дугоузлазни (а), а нешто чешћи да се он скраћује (б):

а) *бака, башиу, ведро, вино, винограда, врба, време, злѣшио, јаје, клѣшише, на колач'е, комади, крвари, куља, крило, леширак, лекари, лѣшире, млеко, мрезга, према Нери, илаша, ироја, руда, Румуни, на сиомаку, двѣ ћерке, ћварици, у Темшивару, ћуво, цигла; порасла; сам била шѣшка;*

б) *моја вила, влакно, време, зњездо, зумно, месец дана, деши, ћаци, јаје, касирѣлу, колач'и, колѣца, куља, ласте, додѣ млека, муња, одѣло, двца, дро* (=птица *орао*), *иширијарка, печење, илѣино, преко иуши, пуно рѣчи, руда, Румуни, салѣши, на сокѣке, сиѣбло, шрѣва, чѣрици,*

¹⁰ Акцентатску целину посматрају као једну реч.

чвѡрци, чѣрка, факултѣѣѣа; лѡдна, млѡда, млѡди, ѡѣлу; кад се вѣрло, су дѡли, жѣве, звѡли, ѡѡѣукли; бѣло, блѣзо, млѡди, ѡвде, сѡма, сѡми, унѡѣра, фѡла.

У овој позицији дешава се да се, на месту пренесеног дугоузлазног акцента, јави дугосилазни ($' > ^$): у *аѡѡѣѣку*, сам носиља *вѣдра, ѣлѡва*, мѡје *дѣѣе, зѡља*, са *обзѡва, ѣѣрка, црвѣћи*; брзо сам *жѣдна; ѡвде, рѣѣко* остѡла, сам *сѡма, сѣѣрѡино*.

Обрнута ситуација, тј. да се дугосилазни реализовао као дугоузлазни ($^ > '$), забележена је само у неколико примера: *ѣлѡву, рѣке, сѣѣрѡану, румѡнско*, је *вѣко*. У примеру је *вѣко* финални вокал је настао сажимањем групе *-ао (>-о)*.

Укидање тонских опозиција, овде само у дугим прозодемама, објашњава се утицајем румунског језика, тј. његовог акценатског система у којем квалитет акцента није релевантан [П. Ивић, 1990: 191-192]. Оваква ситуација забележена је више пута у литератури, а овде наводимо само ону, о српским говорима који су или на територији Румуније (Ченеј, Темишвар), или уз саму границу са србијанске стране (Радојево) (Драгин, 2013: 382; 2006: 52; 2012: 37; Милорадовић, 2007: 575). Ова особина српских говора у румунском окружењу, сматра се једном од карактеристика балканских језика, тј. балканизмом који разара акценатски систем говора са староштокавском или новоштокавском акцентуацијом. Исту појаву забележио је и П. Ивић у говору Галипољских Срба [П. Ивић, 1957: 32] код којих је „тесна симбиоза са несловенским живљем“ одиграла пресудну улогу.

Тип НЀРЃД

У затвореном кратком слогу, после неакцентоване дужине, само у два примера је забележено старо стање (*нѣрѡд, рѣзбѡд*), док се пренесени акценат чешће скраћује, него што се реализује као дугоузлазни. Ево примера који то потврђују: *вѣрош, вѣрѡац, зѣвѣѣ, квѣсац, комѣрац, кѡнѡом, лѣвак, лѡѡов, мушкѣрац, нѣсий, ѣѣсак, рѣзбој, Соколѡвац, чѣмац; ѡсѣал, вѣшар, лѣѣѣрак, мѣкрѡбус, ѣѣсак, ѣѡѡов, рѣзред, рѣч'ак, сѣѣѡон*.

Забележена су само два примера са алтернацијом дугих акцената у овој позицији (*зѣѣѣѣин, кромѣѣѣрем, лѡдан* вѣздук). О разлозима укидања тонске опозиције в. горе.

4.2.4. Медијална позиција краткосилазног акцента иза неакцентоване дужине

Тип ПЀТЃЛА

Иза неакцентоване дужине, краткосилазни на медијалном слогу понаша се тројако: 1) чува се; 2) преноси се на претходни дуги слог метатаквич-

се јавља пренесени дугоузлазни (с *кӯљом, обӯчем*), али запажена је и тенденција скраћивања акцента (*кӯљом, сѣћем*). Као и са отворене ултимае, тако и са затворене, једнаком фреквенцијом акцент се задржава на старом месту и преноси се (регуларно или у скраћеној верзији).

4. 2. 6. *Медијална позиција дугосилазног акцента иза неакцентоване дужине*

Тип ВУчЕМО

У овој позицији може да се задржи старо стање (*кр̄адѣше, љубљѣње*) или да се акцент пренесе на претходну дужину па да се скрати (*нар̄а̄с̄ӣӣше, дов̄учемо, ра̄ћање, ѿо̄га̄ћање*). У благој предности су примери са пренесеним и секундарно скраћеним акцентом.

5.0. Скраћивање дугосилазног акцента

Дугосилазни акцент на старом месту, на првом слогу, чешће се скраћује него што се чува¹². О односу старог и новог стања сведоче следећи примери:

б̄аримо, бр̄ѣг, в̄ир, в̄р, г̄ар, г̄р̄обље, д̄ан, ѣ̄ак, к̄ар̄ше, м̄арву, љ̄уди, н̄овци, ѿл̄овка, ѿл̄ди, св̄иње, сн̄ѣг, с̄ојка, ч'а̄ћ; ја̄, њ̄еном, ѿн, ш̄а̄, ш̄ем, ш̄ѿ, ш̄а̄ј, ш̄у; в̄ѣже, в̄р̄и, д̄ува, зн̄а, к̄ажеду, н̄ема, ш̄иша; м̄али, ц̄рнем; г̄ѿрња, д̄олња, ш̄раво ѿме, с̄ӣаро, ш̄к̄ано; два̄, дв̄ѣ ст̄ѿтине к̄уч'а, ш̄р̄и;

бр̄ѣг, бр̄ѿд, б̄уц', вл̄аће, в̄р, а̄р, г̄р̄б, г̄р̄ѿз, г̄р̄ѿзе, з̄ г̄р̄ѿбља, др̄ӯги д̄ан, тр̄и д̄ана, ж̄уљ, љ̄уде, м̄ѿре, м̄ѿси, с̄а̄ш̄, в̄арош, Дивна, жб̄ун, ждр̄ебе, ж̄ѣћ, з̄ѣц, з̄иму, ѿње, ј̄елка, к̄ѿнци, к̄ӯјна, у к̄ӯјну л̄а̄ћа, л̄ѣвак, љ̄уди, ма̄јка, ма̄рва, ма̄јс̄ӣори, ма̄си, са ма̄шӣѿом, у на̄с̄ӣави, н̄ѿвце, ѿ̄ѿц'ер, ѿ̄ра̄зник, од ѿ̄ш̄ӣника, ра̄д, ра̄ђеник, св̄иње, два̄ с̄ина, с̄ӣв̄ари, с̄ӣѿ, с̄ӣр̄иц, с̄уша, р̄удник, у ш̄ра̄ву, ха̄ћ, ћ̄урка, уље, ц̄рв, ц̄ркву, ч'ѣрка, ч' ѿр, ц' а̄к; ја̄, њ̄ѿзи, мӣ смо, ѿн, за њ̄им, ш̄а̄ј, ш̄ѿ е ра̄дила, код њ̄и, ш̄у, ш̄а̄ к̄уч'а, од њ̄ене; з̄идана, зн̄а, б̄ари се, б̄аримо, б̄р̄анимо, в̄р̄и, д̄ам, д̄ѿц'еду, д̄ува, зн̄ац'и, ма̄неш, м̄ѿрамо, м̄ѿраш, н̄ема, н̄ѣмаду, к̄ажемо, кр̄ѣведу, да се к̄ӯју, не да̄ј, ѿ̄ам̄ӣим, ѿ̄ӣша, ѿ̄ӣше, ѿ̄р̄ичам, ра̄ди, ра̄димо, ра̄ду, ра̄диш, с̄ѣва, ск̄ажеду, с̄ӣвам, ш̄к̄а, ӯђе, ч'ӯва; г̄ѿрњи, з̄имско, м̄ѿји с̄ӣари, г̄ӯсӣѿ, з̄ими, ја̄ко, ра̄зне сн̄ѿве, с̄уц'ено, ш̄к̄ано; два̄, у ѿ̄ѿӣу

6. 0. Преношење акцента на проклитику

Акцент се веома ретко преноси на проклитику и када до тога дође увек је онакво како се и очекује у овим говорима, староштокавско. Забележена су само два примера преношења акцента на одрично речцу *не* са глагола (*н̄ѣ би, н̄ѣ знам*) и три са именице на предлог (*з̄а душу, ѿр̄ѣд зору, ѿ̄ јесен*). Речца *не* редовно носи акцент када се нађе испред глагола са си-

¹² Скраћења овога типа могу се наћи и у нашим староштокавским и граничним говорима [Бошњаковић 2008: 100; Драгин 2015: 100-101]

лазним акцентом на првом слогу са различитом фреквенцојом у свим новоштокавским дијалектима и није случајно што је овде баш та проклитика понела акценат после староштокавског преношења. Поред тога, и синтаксички детаљ да између речце *не* и глагола *не* може стајати ниједна друга реч, подржава преношење акцента. Важна чињеница је и то да се ради о једносложним речима са којих се најпре акценат преноси на проклитику [П. Ивић и др., 1994: 88-89]. Предлошке конструкције *за̀ души*, *и́ред зору* и *у́ јесен* значе прилошку одредбу и понашају се као пунозначне речи са старим кратким акцентом на првом слогу. У свим осталом случајевима ма преношење акцента изостаје: *не ва̀ља*, *не ве́рујем*, *не дѐси*, *не мо̀же*, *не се́иши*, *не сѝа̀вља*; *у во̀ду*, *за бр̀до*, *и́ред ку̀ћу*; *код њѝ*; *на мо̀ре*, *у и́дље*; *не да̀ј*, *не и́ричаш*, *не ра̀ди*.

7. 0. Дезакцентуација и двојни акценат

7. 0. 1. Ако на њима није тежиште информације, поједине речи изговарају се без акцента. У примерима као што су *баба Љу̀бица*, *деда Мѝлован*, *сеѝи Јован*, ради се о именицама у функцији сталне опозиције које иду уз лична имена у функцији податка о сродству или неке титуле [П. Ивић и др., 1994: 75]. Ту је и *Бела Цр̀ква*, у *Бела Цр̀кви* где зависан члан синтагме (*бела*) нема сопствени акценат вероватно по угледу на име села преко границе, сложеницу са спојним вокалом, које се деклинира на следећи начин: *Белобр̀шка*, *Белобр̀шки*...

7. 0. 2. Дезакцентуација је појава супротна дезакцентуацији. Сложенице типа *чукун̀баба*, *и́радѐда*, *вишебд̀јан* имају акценат и на првом и на другом делу сложенице, с напоменом да се може јавити и лик са акцентом само на првом, односно другом делу сложенице (*и́ара̀баба*, *и́арадѐдови*). На сличан начин се понашају и суперлативи: *на̀јгла̀внији*, *на̀јро̀ђенији*, *на̀јси́арија*, *на̀јси́арији*.

8. 0. Отпадањем целог крајњег слога, узлазни акценат може да се нађе на једносложници (*нѝ* било) поред редовног *нѝ* се женило, *нѐ* да кажу где је акценат на *ни*, односно *не* кратакосилазни, односно дугосилазни, онакав какав је на пуној речи (*нисам*, *неће*).

ценат је стабилан иза неакцентоване краткоће и дужине у медијаном слогу (4.1.2, 4.2.4), а дуги у свим позицијама (4. 2. 1, 4.2.2, 4.2.5, 4.2.6).

У свим позицијама, и када је на старом месту и када се преноси, дуги акценат се скраћује¹⁴, а краткосилазни се увек преноси метатаксички. Када је на првом слогу, дуги акценат се чешће скраћује, него што остаје дуг. Из овога се може закључити да је акценатски систем почео да се разграђује у правцу једноакценатског система, где ће бити релевантно само место (као у румунском језику), а не квантитет и квалитет као у српском. О појави тзв. кановачког акцента нема ни помена.

Акценат се ретко преноси на проклитику, наравно, увек на старошто-кавски начин и најчешће на одричну речцу *не* кад стоји уз глагол или ако је синтагма предлог и именица се прилошким значењем (*нѐ би, нѐ знам, ѝрѐд зору, љ јесен*).

Забележени су и примери са дезакцентуацијом и двојним акцентом (*деда Милован, сеџи Јован, ѝрадѐда, вџшебџан*).

О другим фонетским (и морфолошким) особинама биће речи у радовима који се припремају, па ће се поузданије утврдити место клисурских говора међу српским дијалектима.

Литература

- Бошњаковић, 2008: Жарко Бошњаковић, *Фонетске особине говора источне Шумадије*. - Српски дијалектолошки зборник LV, Београд, 9–321.
- Бошњаковић 2012: Жарко Бошњаковић, *Морфолошке особине говора источне Шумадије*. - Српски дијалектолошки зборник LIX, Београд, 9–381.
- Драгин 2006: Гордана Драгин, Балканизми у банатским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта на територији СЦГ и Румуније. у: *Probleme de filologie slava*. Timisoara: 44–58
- Драгин 2012: Гордана Драгин, Напомене о говору Радојева у средњем Банату. у: *Зборник за језике и књижевност Филозофског факултета у Новом Саду II*. Нови Сад: 35–40.
- Драгин 2013: Гордана Драгин, Неке фонетске особине говора Ченеја (у Румунији). у: *Језици и културе у времену и простору II/2*. Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет. Нови Сад: 379–384.
- Драгин 2017: Гордана Драгин, Из говора Чакова (акценат) у: *Исходишта 3*. Темишвар/ Ниш :109–117.
- Ивић, 1957: Павле Ивић, О говору Галипољских Срба у: *Српски дијалектолошки зборник*, XII. Српска академија наука, Институт за српски језик. Београд: 1–520.

¹⁴ Готово идентична ситуација је и у говору Чакова, на граници између шумадијско-војвођанског и смедеревско-вршачког дијалекта. О томе в. Драгин, 2017: 114.

- П. Ивић et al. 1994: Павле Ивић, Жарко Бошњаковић и Гордана Драгин, *Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта (Прва књига: увод и фонетизам)*. - Српски дијалектолошки зборник XL, Београд: 1–419.
- Ивић 2009: Павле Ивић, *Српски дијалекти и њихова класификација*. – Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци – Нови Сад: 5–221.
- Милорадовић 2007: Софија Милорадовић, И ракију пијем сас медом. Дијалекатска скица Белобрешке (Румунија). у: *Проблеми словенске филологије XV*. Timișoara: 573–580.
- Томић 1984: Миле Томић, Говор Свиничана. у: *Српски дијалектолошки зборник XXX*. Београд: 7–265
- Томић 1987: Миле Томић, Говор Радимаца. у: *Српски дијалектолошки зборник XXXIII*. Београд: 303–474.

Gordana S. Dragin

THE ACCENTUAL CHARACTERISTICS OF SERBIAN GORGE DIALECTS IN ROMANIA

Summary

Based on the field research carried out in the territory of the Danube Gorge in Banat, in the villages of Belobreska, Divic and Stara Moldava, the paper presents an analysis of the prosodic characteristics. It is a kosovsko-resavski dialect with a few innovations formed from the every day and direct contact with a non-slavic Romanian language. The unformed accentual system, along with the deterioration of tonal contrasts, and the beginning of establishing an exhale accent has lead to the conclusion that these dialects are urgently in need of thorough analysis.

Key words: Serbian speeches in Romania, Danube Gorge, Divic, Belobreska, Stara Moldava, kosovsko-resavski dialect, prosody.